

Bokšto gatvė

Mano Vilniaus metais niekada nesusimąstydavau, kodėl toks yra šios gatvės pavadinimas. Tas žodis neaiškiai siejosi su bokštu, tai atitinka tikrovę. Bokšto gatvė [*Bakszta*] buvo labai sena, tamsi, siaura, šen bei ten ne platesnė nei dviejų trijų metrų, su siaubingomis grindinio duobėmis ir bedugniais nuotekų grioviais. Vaikystėje truputį bijodavau leisti ta gatve, nes jos šlovė buvo prastoka: vos išengus į ją iš Didžiosios gatvės buvo einama pro mūrą baltai uždažytais langais – venerinių ligų ligoninę. Viršutinių aukštų languose sėdėdavo priverstiniam gydymui ten uždarytos mergos, besišaipančios iš praeivių ir rėkujančios bjaurius žodžius. Prostitucija Vilniuje verta dėmesio ne todėl, kad itin čia klestėjo: ta seniausia žmonijos profesija niekur nerodo nykimo ženklų, tik keičia formas. Taigi Vilniuje prostitucija visiškai išsaugojo devynioliktojo, sakyčiau, rusiško devynioliktojo amžiaus formas: buvo kaip Dostojevskio romanuose. Tai yra karininkų ir studentų girtavimai grynai vyriškoje draugijoje baigdavosi žygiais „pas mergas“, o būtent į bet kurią iš gausybės viešnamėlių, jų adresus žinojo visi vežikai. Tam tikrose gatvėse (ypač tose žemiau, prie Vilnios upės, pavyzdžiui, Latako [*Łotoczek*], Tymo [*Safjaniki*]) moteriškosios lyties būtybės stovėdavo priešais vartus, prisitaikydamos prie klimato sąlygų, taigi žiemą apsigobusios vilnonėmis skaromis, avėdamos veltinius arba ilgus batus, trypdavo ant sniego, kad apšiltų. Tos darbo jėgos, panašiai kaip ir tarnaičių, šaltinis buvo kaimas arba mediniai priemiesčiai, nelabai besiskiriantys nuo kaimo.

Bet Bokšto gatvė – tai buvo visų pirma Barbora. Kur ne kur, ypač iš šlaitų ir griovų virš Vilnios pusės, pro vartus pažvelgęs praeivis matydavo didžiulius kiemus ir parkus, o viena iš tokių erdvių valdų buvo „Romerių namai“. Jeigu neklystu,

pirma mano kelionė nuo Nevėžio į Vilnių baigėsi būtent ten, nes buvo važiuojama arkliais, o Romerių kiemas su arklidėmis ir ratine ypač tiko užvažiuojamam kiemui. Kelionė buvo tolima – 120 varstų ir jos reikšmingumo visai nemenkina faktas, kad tokį patį atstumą vėliau išmokau įveikti automašina per valandą. Kodėl buvo užvažiuojama pas Romerius, kokie draugiški ryšiai su jais siejo, nežinau. Šiaip ar taip vėliau, per visą mano mokymąsi gimnazijoje, „Romerių namus“ valdė Barbora, tarnaitė ir majordomas viename asmenyje. Barbora buvo kilusi iš mano apylinkių, net truputį giliau į Žemaitijos pusę, nuo Krekenavos, ir kažkada tarnavo pas mano senelius ekonomė, išliko artima pažintis, todėl Barbora dažnai aplankydavo mus Pakalnės [*Podgórna*] gatvėje. Aukšta, tiesi, rūsti, siauralūpė, atrodė taip, kaip dauguma juodaplaukių ir juodakių lietuvių. Senmergė, davatka ir fanatiška lietuvė – iš tų jos bruožų vyresnieji mūsų namuose truputį pasišaipydavo, bet geranoriškai. Visame Vilniuje tik vienoje, Šv. Mikalojaus bažnyčioje Mišios (t. y. pamokslai ir giedojimas) vyko lietuvių kalba ir, žinoma, Barbora Mišių eidavo tik ten. Beje, dauguma ten melstis susirenkančių ir būdavo tarnaitės. Po daugelio metų klausydamasis bičiulių iš Vienos ir Paryžiaus pasakojimų apie čekų miestelius Habsburgų monarchijoje neištverdavau nenusišypsojęs. Žinoma, ten kalbėta vokiškai, čekų kalba buvo laikoma namų tarnaičių kalba. Tai man buvo labai pažįstama, tik mūsų rytuose vokiečių kalbos vietoje buvo lenkų kalba.

Iš to, ką sakau apie Barborą, nelengva daryti išvadas apie mano jausmų angažuotumą. Tačiau jos paveikslas lydėjo mane kelionėse keliuose žemynuose. Jeigu kas taip įsitvirtina mūsų vaizduotėje, tai nebūna be priežasties. Barbaros „stacija“, rūsčią kaip ir ji pati, prisimenu iš Šetenių ir ta, be abejo, jau seniai mirusi moteris tebėra man viena svarbiausių mano ankstyvosios vaikystės asmenybių.

Kadangi yra taip arti universiteto, tai yra beveik priešais Didžiosios ir Šv. Jono gatvių kampą, Bokšto gatvei teko svarbus vaidmuo studentų gyvenime, nes ten buvo Mensa. Ne valgykla, ne traktierius, ne smuklė, ne užkandinė, ne visuomeninio maitinimo taškas, bet būtent Mensa. Viena iš pagrindinių Bratniako įmonių, be to, nemokama, arba talonai pietums su nuolaidomis buvo politinių kovų dėl valdžios užmokestis. Gana apšiuręs, niūrus pastatas, kažkada gal seminaristų internato būstas, daug metų buvo vienintelis studentų bendrabutis Vilniuje, kol buvo pastatydintas antras, labiau šiuolaikiškas, ant Boufalo kalno. Bokšto gatvės bendrabutyje niekada negyvenau, tik kartais užsukdavau į koridorius su pajuodusiomis ir apdilusiomis medinėmis grindimis aplankyti draugų. Čia tvyrojo šarmo, žibalo, pamuilių, tabako kvapas. Toks pat koridorius parteryje vedė ir į Mensą. Jos dėmėtomis staltiesėmis (ar klijuote?) užtiestus staliukus matau neryškiai, užtat labai aiškiai regiu kasos staliuką prie įėjimo, kur pirkdavome patiekalų talonėlius. Beveik visada juos pardavinėdavo mažas apvytusio veido nykštukas su originalia juoda *fantazija** vietoje kaklaryšio, Gasiulis^{3*}. Vadinamas amžinasis studentas, jau legendinė asmenybė, nes veikęs studentų organizacijose priešistoriniais laikais, gal net 1922 ar 1923 metais. Valkatų klube jį gerbė kaip senjorą, vieną iš steigėjų, ir būtent jo era buvo datuojamos kai kurios dainos, aiškiai inspiruotos tada garbintos Kiplingo *Džiunglių knygos* („Ant aukšto kalno šoko pavianai laukinį šoki“). Šiandien manau, kad Gasiulis – kaip, beje, ir visas Valkatų klubas – buvo labai *hippie*. Mūsų plačios juodos beretės su spalvotais kutais šaipėsi iš visų įprastų galvos apdangų. Na, o jo juoda *fantazija* buvo tiesiogiai susijusi su jaunalenkiška bohema, kaip populiaraus mieste vyresniojo

³ Sovietų valdžios sušaudytas už valdiškų afišų nuplėšimus.

harcerio [skauto], ilgšio, liūdno veido Puciatos pelerina. Nepaisant grynai lietuviškos pavardės, nemanau, kad Gasiulis būtų mokėjęs lietuvių kalbą. Kažkada jis blaškėsi po įvairias tolimas vietas, gal net gyveno Krokuvoje ar Poznanėje, negalėjau tuo įsitikinti, nes dėl kartų skirtumo familiarumas su tokiu garsia, nors ir truputį komiška figūra buvo neįmanomas.

Liejyklos gatvė

Liejyklos [*Ludwisarska*] gatvė – tai nuokalnė. Ja leidausi daugybę kartų, nesuskaičiuojamą daugybę kartų per tą daugybę metų, mat beveik visada gyvenau naujesnėje miesto dalyje, tai yra už Pylimo [*Zawalna*] ir Vilniaus [*Wileńska*] gatvių, o iš ten būtent Liejyklos gatvė vedė į Napoleono [dab. Daukanto] aikštę ir toliau, į universitetą ar judrią Didžiąją gatvę. Pakalnėn triumfuodamas, su jėgų pertekliaus ekstaze, ilgu, beveik šokio žingsnių laime arba su visiška neviltimi, arba gal dažniau tos dvasios būsenos, kai jaunas organizmas savotiškai džiaugiasi, nepaisant kenčiančios vaizduotės išmonių. O tas kelias žemyn prasidėdavo nuo pastato prie Vilniaus gatvės kampo, kur buvo profesinių sąjungų ar kitų panašių institucijų salės. Ten kabojo įvairiaspalvės afišos apie paskaitas ir bokso rungtynes, ant šaligatvio dažnai būriuodavosi tų renginių mėgėjai, daugiausia žydų jaunimas. Šiek tiek žemiau, dešinėje pusėje, nepriėjus Totorių gatvės kampo, keli mūriniai namai su balkonais, jie man nieko nereiškė, kol viename jų pavasario vakarais pradėjom sėdinti su Stanisławu Stomma*, rausvų saulėlydžių metą skirdami intelektualioms diskusijoms. 1929 metais, kai dar buvau gimnazijos aštuntos klasės moksleivis, Stomma buvo teisės fakulteto bene antrakursis ir mano vyresnysis brolis ložėje, tai yra konspiracinėje grupėje Pet*. „Lože“

vadinu perdėtai, bet negaliu maštyti apie mūsų grupę, o taip pat apie Valkatų klubą, į kuri įstojau truputį vėliau, kitaip, tik kaip apie ypatingus Vilniaus, masonų miesto, darinius. Panašiai kaip Vilniaus universiteto klestėjimo metu, iki 1830 metų, masonų ložėms priklausė nemažai mūsų miesto šviesuolių, apie tai sklido gandai, nors kiek daug pas mus masonų buvo, sužinojau tik po daugelio metų. Deja, dešiniųjų spauda klydo, priskyrusi masonams įtaką istorinių įvykių eigai.

Taigi mes su Stomma balkone virš gatvės, besileidžiančios į medžių gaubiamų aikščių pusę, griovos. Diskutavome apie Petražyckį*, su jo teisės ir moralės teorija Stomma supažindino jaunas profesorius, karštas Petražyckio gerbėjas Lande'ė*. Aš, savo ruožtu, išgirdęs apie Petražyckį, perskaičiau šį tą iš jo raštų. Taip pat diskutavome apie tuomet gana garsią Henrio de Massiso* knygą „La défense de l'Occident“. Tuomet pradėjau gana uoliai mokytis prancūzų kalbos, kad prancūzų autorių kūrinius galėčiau skaityti originalo kalba. Gal būtent iš Stommos pasiskolinau Massiso knygą, tos lektūros naudą įvertinau daugiau negu trisdešimčia metų vėliau, Kalifornijoje. Tai nereiškia, kad kada nors, tuomet ar dabar, mane traukė prie prancūzų nacionalistų, monarchijos paveldėtojų. Tačiau reikia pripažinti, kad jie pirmi sukėlė aliarmą, perspėdami apie skalėsę, apie juodas apnašas, kurios ėmė užkrėsti mintis ir kalbą. Pas juos ta ligaėjo iš Azijos, visada pasiekdama Europos intelektą tarpininkaujant vokiečiams, ypač po 1918 metų per Veimaro Vokietiją – šopenhauerizmas, induizmas, budizmas, Spengleris, Keyserlingas ir kiti. Massis ir kiti karteizianizmo šv. Trejybės apkasų gynėjai nesugebėjo užbėgti už akių prancūziškumą drumsčiančiai vokiečių filosofijos įtakai, beje, nebūtinai atneštai iš Rytų. Ir kas žino, ar mano priešiškus Kaliforniją užvaldančiai „Rytų išminčiai“ nepaaiškintinas taip pat ir tuo, kad pirmą perspėjimą perskaičiau būdamas septyniolikos metų.

Už Totorių gatvės kampo dešinėje pusėje atsiveria aikštės erdvė, kairėje kažkokios smulkios, neįsimintos parduotuvės ir jau antroje mano studijų universitete pusėje atidarytas restoranėlis ar valgykla, kur eidavome skanių pietų už 60 grašių. Jo savininkas buvo žydas iš Varšuvos, klientūrą sudarė studentai, bet daugiausia ne tie, kuriuos galima buvo matyti Mensoje. Čia sutikdavau savo kolegas žydus iš teisės fakulteto, daugiausia varšuviečius, taip pat čia ateidavo lietuvių ir baltarusių. Nežinau, kodėl atmintis išsaugojo tik nedaug veidų ir pavardžių. Viena iš jų: kolega Lerneris.

Iš ten keli žingsniai, ir jau eini pro Bonifratų bažnyčia. Tai žemiausia iš Vilniaus bažnyčių kartu su irgi žemais vienuolyne pastatais sudarė tarsi nedidelę tvirtovę aikštėje, pilnoje medžių, gal liepų. Bonifratrai užsiiminėjo kažkokia labdaros veikla, kažkada išlaikė pamišėlių prieglaudą, dėl to, jei kas paistydavo niekus, buvo sakoma, kad jis tinka į bonifratrus. Bažnyčia buvo su dviem bokšteliais, išties, prie visumos derančiais apvalumais ir tiek – dviem statinio krūtimis. Bažnytelės vidus buvo panašus į baroko stiliaus kriptą ar olą su šuliniu-šaltiniu kažkur jos ištęsto keturkampio viduryje. To šaltinio vandeniui buvo priskiriamos stebuklingos gydomosios galios, nors jo šlovė nesiekė net kitų miesto dalių ir, regis, ši žinia liko parapinė. Bonifratų bažnytelė pasižymėjo tuo, kad ji teikė saugumo, dieviškųjų ir žmogiškųjų reikalų artumo, sandaraus atsiskyrimo nuo pasaulio pojūtį. Vėliau man tekdavo lankytis – už Lenkijos ribų – stačiatikių cerkvelėse, kurios yra lyg auksinės dėžutės ar medaus korio akelės, kur šiltas sienu spindėjimas, smilkalų kvapas ir liturginės giesmės veikia hipnotizuojamai. Tai tikrai tenkina žmogaus poreikį turėti uždara, sukomponuotą, paklūstančią savo įstatymams erdvę, atsiribojusią nuo tos, beribės erdvės. Dėl tos pačios priežasties mėgdavau Bonifratų bažnyčia, ypač per Velykas, kai

lankydavome „kapus“, nederėjo apeiti šios bažnyčios. Kitose mažiau ar daugiau sumaniai įrengtas Kristaus kapas dingdavo po aukštais skliautais, mažėjo palyginus su altoriumi, kolonomis, o Bonifratrų bažnytėlėje jis tapdavo centrine vieta, nes visa ten buvo maždaug grindų aukštyje. Pampiršau pridurti, kad Liejyklos gatvė prie aikštelės pereidavo į Bonifratrų gatvę.

Vokiečių gatvė

Siaura ir nelabai ilga Vokiečių gatvė buvo labiausiai didmiestiška Vilniaus gatvė. Mat pagrindine dar nebuvo laikoma gatvė, oficialiai vadinta pirmiausia Šv. Jurgio prospektu [*Świętojerski prospekt*], paskui Mickevičiaus gatve, o mažiau oficialiai – *Świętojerska* arba sutrumpintai *Jerka*: toji tiesiąja linija nubrėžta magistralė, įrėmintą devynioliktojo amžiaus antros pusės laikų mūriniais pastatais, anaipatol neiškeldavo Vilniaus aukščiau provincialaus miesto, kokio nors Reno ar Jelizavetgrado, kaip jį sau įsivaizduoju, kur taip pat privalėjo būti „prospektas“ *dlia gulianja** ponams karininkams ir studentams. O Vokiečių gatvės didmiestiškumo nemenkino akmenimis grįstas grindinys, trinkelėmis pakeistas, kaip, beje, visose svarbesnėse gatvėse, tik tai ketvirtą dešimtmetį. Jau artėdamas prie Vokiečių gatvės palikdavai mažiau apgyvendintą kraštą, kad patektum į staigaus sutirštėjimo erdvę. Šaligatviai, vartai, durys, langai liejo daugybę veidų, tvino minia. Atrodė, kad kiekviename Vokiečių gatvės name slypi nesuskaičiuojamai daug gyventojų, užsiimančių visais įmanomais amatais. Fasado pusėje parduotuvė prie parduotuvės po didelėmis pieštomis iškabomis, o liūtų, siaubingo dydžio kojinių, pirštinių ir korsetų atvaizdai skelbė ir apie parduotuves kiemuose, iškabos vartuose teikė žinių apie dantistus, siuvėjas, mezgėjas, plisuotojas,

batsiuvius ir taip toliau. Prekyba liejosi ir už vartų, ant grindinio, kunkuliavo aplink rankomis stumiamus vežimėlius ir kur ne kur, šaligatvio vingyje, ant prekystalių. Dundėjo krovinių platformos, traukiamos sunkiai dramblinančių arklių. Tarp praeivių mikliai sukosi faktoriai*, jų užduotis žvalgytis klientų, girti prekes ir prikalbintus vesti kažkur kartais į trečią kiemą. Tikrai niekada nesiejau Vokiečių gatvės su prancūzų kalbos vadovėlių paveikslėliais, vaizduojančiais devynioliktojo amžiaus Paryžių, ir tai sugretinti subrendau negreitai, jau kaip nuolatinis Prancūzijos gyventojas. Antrojoje mūsų šimtmečio pusėje apie Vokiečių gatvę, kai jos jau nebebuvo, mažiau ne syki, dažniausiai keliaudamas per Maré kvartalą ir žvalgydamasis į iškabas, kai kurios jų šaukte šaukė prisiminimus, pavyzdžiui, ta iš *rue de Turenne* – iki šiandienos *monsieur* Šėtonas siūlo vyriškų drabužių siuvimo paslaugas.

Vokiečių gatvė buvo grynai žydiška, bet ji labai skyrėsi, pavyzdžiui, nuo Varšuvos Nalevkų. Labiau senovinė, labiau apgyventa, žavėjo tikra painiava vingiuotų, stebėtinai siauru viduramžiškų akligatvių, o Varšuvoje to užnugario niekada nejutau. Tad dėl laiko patinos pažymėtų akmenų didmiestiški Vilniaus fragmentai buvo gal artimesni Paryžiui negu Varšuvai.

Lankiausi Vokiečių gatvėje įvairiais savo gyvenimo tarpsniais, pirmiausia dar mažas berniukas su savo senele Miłoszowa. Gyvenome mūriniame Pakalnės gatvės 5 name, tad Pakalnės gatve iki Sierakausko gatvės kampo, paskui Uosto [*Portowa*] gatve iki Vilniaus gatvės. Sierakausko gatvė verčia nukrypti. Tais laikais dar galima buvo sutikti 1863 metų sukilimo veteranų – jie dėvėjo uniformas, panašias į *čamaras**, ir konfederates, tamsiai mėlynas su avietiniais apvadais. Jie gaudavo kažkokias kuklias pensijas, net ir veteranų našlės nebuvo išskirtos, nors, žinoma, tai buvo grašiai. Tokią pensiją

gaudavo ir senelė Miłoszowa. Sierakausko vardu pavadinta gatvė vedė į Lukiškes, prie aikštės, kur buvo pakartas sukilimo Lietuvoje vadas. O mano senelis 1863 metais kovojo vadovaujamas Sierakausko, kaip jo adjutantas ar karininkas specialioms pavidimams, tiksliai nežinau, šiaip ar taip buvo jo artimas bendražygis, ir išsigelbėjo tik todėl, kad jo šeimos Serbinų dvaro prie Vandžiogalos (į šiaurę nuo Kauno) kaimynai buvo sentikių*, kurie jį labai mėgo, kaimas. To kaimo vyresnieji susirinko ir kiaurą naktį posėdžiavo sprendami ne bet kokią problemą: ar gali krikščionis melagingai prisiekti, kad išgelbėtų žmogaus gyvybę? Ir prisiekę paliudijo, kad senelis per visus 1863 metus nebuvo išvykęs iš namų.

Nuo Pakalnės gatvės, per Sierakausko kampa, Uosto gatvė į Vilniaus ir Vokiečių gatves, visada į Soros Kłok parduotuvę. Parduotuvė kieme, bet jai nereikėjo skelbimų nei faktorių, ji mieste garsėjo ir turėjo savo klientūrą. Buvo žinoma, kad sagų, pamušalų, vatino ir taip toliau, kokių niekur kitur nėra, ten rasi. Pati Sora Kłok, siaubingai negraži, stora, išblukusiai ruda, su peruku, intrigavo mane savo pagurkliu ir aiškiai skutama barzda. Ji labai valdingai komandavo daugybei savo pardavėjų. Iš ten buvo vadinamieji siuvinių priedai ir mano drabužiams, nuolat persiuvamiems arba siuvamiems iš naminės drobės išaugimui. Ar išpažinti vaikystėje įgytą įpročių paslaptį? Iki šiol pirkdamas drabužius pagaunu save pagalvojanti: verčiau nusipirksiu vienu dydžiu didesni, nes kas bus, jeigu paaugsiu?

Po paauglystės metų radosi didelis tarpas, kai manęs niekas nesiejo su Vokiečių gatve, kartais pereidavau ją, ir tiek. Tik į studijų universitete pabaigą ėmiau megzti su ja kontaktą, lankydamas gastrolių atvykusio teatro spektaklius jidiš kalba arba su Pranu Ancevičiumi mažus restoranėlius nuošaliuose akligatviuose. Šaltos degtinės ir puikios silkės skonis, o taip pat neryškiai atmintyje išlikęs žmogiškos šilumos pojūtis

nulėmė, kad nuo tada tebemėgstu žydų restoranus. Akligatvių šalia Vokiečių gatvės painiavą verta paminėti ir todėl, kad ten ieškojau rabino, idant atlikčiau vieną pavedimą. 1933 ar 1934 metais Oskaras Milašius* atsiuntė man iš Paryžiaus tris savo knygelės, išleistos labai mažu tiražu kaip privatus leidinys, egzempliorius. Sunku stebėtis, kad jis neskyrė to kūrinio pardavimui, turint omenyje jo turinį. *L'Apocalypse de St. Jean déchiffrée**, tai ją turiu omenyje, pranašavo kosminio masto katastrofas, kurios turėjo paliesti žmoniją maždaug apie 1944 metus. Beje, galėjo būti, kad tai buvo dvi brošiūros, o ne viena – antra apybraiža (įrišta kartu ar atskirai) kėlė hipotezę, kad seniausia žydų tėvynė buvusi Iberijos pusiasalyje ir kad ne kur kitur, o būtent ten reikia ieškoti biblinio Edeno. Tas kūrinys, *Les origines ibériques du peuple juif*, teigė, kad žydai yra gal seniausi Europos autochtonai. Taigi vienas egzempliorius buvo skirtas man, kitus du privalėjau atiduoti dviem mano nuožiūra tinkamiausiems asmenims, vienam iš krikščionių, antram iš žydu, jeigu tai įmanoma, „šviesiam rabinui“. Pasirinkau profesorių Marianą Zdziechowski*, nes jo pesimizmas Europos ateities atžvilgiu atrodė daras jį palyginti atvira niūrioms pranašystėms. Bet Zdziechowskio asmeniškai nepažinojau, itin nevykusiai, be išangos, priėjau prie jo ant universiteto bibliotekos laiptų, mikčiojantis ir raustantis buvau nužvelgtas taip nepalankiai, kad, kaip man atrodo, egzemplioriaus neįteikiau. Kas buvo tas šlovingiausias rabinas, kuo remdamasis jį pasirinkau, neprisimenu. Egzempliorių atidaviau jo sekretoriui. Nesužinosiu, ar jį perskaitė ir ar autoriaus tikslas – įspėti – buvo pasiektas.

L'Apocalypse de St. Jean déchiffrée yra bibliografinė retenybė ir kitas mano su tuo tekstu susijęs nuotykis įvyko praėjus daugeliui metų po Oskaro Milašiaus mirties, 1952 metais, netoli *rue Vaugirard*, kur tada gyvenau. Atsitiktinai sutikęs mažame

restoranėlyje Henry'į Millerį*, nustebau išgirdęs, kad jis seniai ieško to teksto. Pažadėjau jam pristatyti kopiją, tai pagaliau gal nebuvo sunkiai įvykdoma, jei jau *Collection Doucet* saugo *miłoszianą*. Pažado neištesėjau, už šitai Milleris mane apterliojo. Kodėl neištesėjau? Tiesiog iškrito man iš galvos, bet manau, kad priežasčių gal galėjo būti gilesnių ir kad Milleris pagrįstai panaudojo tai kaip dingstį išžeisti. To pasikalbėjimo su juo metu man smarkiai nepatiko jo kalifornietiškas katastrofizmas: to dar mums betruko, lyg negana darbo galytėtis su mūsų europietiško katastrofizmo palikimu. Tame, ką jis kalbėjo, išvelgiau minčių chaosą, apokaliptinių tekstų godulyje – sensacijos troškimą. Tad visai galėjo būti, kad mano pasipriešinimas galėjo būti kone sakralinio pobūdžio: nepripažinau Millerio vienu iš išrinktųjų, kuriems Oskaras Milašius kitados norėjo perduoti savo perspėjimą.